

weer meer in
e herhaling en
eugde me, dat
gen doch met
sloten. „Hoe
No 10; maar
ersten termijn
ling geen goed
verschillende
ed veel beter.
beter spoken
natuurlijk weer
i partnerin ge
it mein Jesus
evenals vóór
s. Wat een
alt, Eleanor
jaar heb ik
stijl toen nog
iderboek heeft
weken tot de
behoefde, en
kroond. Mocht
weinig anders
olking op het
oals men zich
in denken. En
opraam en alt
en den avond
hinderde, be-
thäus-Passion
ering kunnen

Caro weer als
alles wat ze

waren, die ik
vrijwel geheel
re rekken der
ke lunge fer-
ch maar wen-
oon het gees-
over Walter
wat ik reeds
gewoon zijn.

is overbodig
citatiebegeer-
hier niet zoo
dat ik achter
nisschien wal-
der geen visu-
uikt? Ik weet
simbel genoeg
soms hinder-

a avond was
51. Deze hnd
or zoover mij
gemaakt Caro
oken, die niet
idekking deel-
ijden als men
i, want ze is
ningen. Daar-
niet en staat

ging weg. En
benoden? Uit
r uit den wil-
e hij uit liefde,
de krimp, want
meer tot het
z'n schouder

ke viste dnd,
n; het is het
s eeuwige.
den Bergh van
voord van den
E middelaar is,
t in dozen zin
rin de Plate-
e deaman, een
nensch, en die
en lenger heeft
platonische op-
in dit eindige
de opkomst
ruis met zijn
Christus best
Gods zijnde,
t aangenomen,
alweer denken
t en herleeft.

g altijd eenig-
n bespiegeling,
zou kunnen
n de studie
hangen, vindt
e bewijzen van
och is óók de
en Griekchen
komt, hij komt
n van die ure
harten tranen
at is dus de
len griekchen
erkrigen, niet
van zijn krom-
ordt door den
tod; want de
tot één ver-

dan weer een andere over. Maar No 51 was asche-
poetster tot dusverre. Hoe verrees ze dezen avond
uit haar druk! Wat een merkwaardige intervallen,
wat een prachtbegeleiding van de solo-viool door
den eenigen Zimmerman! Voor dit extra-genot kun-
nen we niet anders dan ten hoogste dankbaar zijn.

De maat dezer Kroniek is reeds niet onbedenklijk
overschreden en zoo moet ik eindigen. Laat me
het doen met den wensch, dat God Schoonderbeek
nog lang voor ons spare om het Christenvolk te dien-
nen met zoo schoone gaven, tereere van zijnen Zon-
der. Ik zou nog zooveel willen en kunnen schrijven,
maar moet eindigen. Echter niet zonder nog den
koren te Naarden recht te hebben gedaan. Ik be-
merk, nog niet over ze geschreven te hebben; wel-
nu, laat me dan zeggen, dat ze geheel aan Schoon-
derbeek's intenties voldeden; dat ook de jongens
ten volle zich gaven, en dat, om een voorbeeld te
noemen, het „Wahrlich, dieser ist Gottes Sohn ge-
wesen" zoo werd gezongen (No 73), dat in die
zeer weinige noten een wereld van begrippen lag,
een korte samenvatting als het ware van al het
gehoorde.

Zoo samen te kunnen zingen onder zulk een
leiding, dat is toch wel een buitengewoon voor-
recht. Vooral: zoo de koralen te mogen aanheffen,
waarin Bach het hoogste en beste heeft vertolkt
wat de gemeente des Nieuwen Verbonds bezit en
ervaart.

De M.

OPVOEDING EN ONDERWIJS.

Een soort protest.

„Unaniem werd verder verontwaardiging en
leedwezen uitgesproken over de treurige ver-
dachtmakingen, door Dr J. Waterink in de
„Reformatie" gelanceerd tegen het Chr. M. O.
in het algemeen."

„Standaard", 9 April.

Op de vergadering van de leeraren(essen) bij
het M. O. heeft men zijn „leedwezen" en veront-
waardiging uitgesproken over „verdachtmakingen",
welke Dr J. Waterink in „De Reformatie" heeft
„gelanceerd" tegen het Chr. M. O. „in het alge-
meen".

Gaarne geef ik aan één of enkele der ter ver-
gadering aanwezige heeren (dames) in deze kolom-
nen de gelegenheid dit „protest" (daarop lijkt het
toch héél veel) wat nader toe te lichten.

Want het moet onzen lezers wel heel on-
duidelijk zijn.

Immers er is door mij niets „gelanceerd". Open
en rond, met mijn naam onderteekend, heb ik
enkele dingen gezegd, die ik meende te moeten
zeggen. Ik meen, dat de vrijheid niet alleen,
maar ook de roeping is van hen, die de publieke
zaak in de pers dienen.

Dat ik enkelen van meer van ons verwijderde
levensopvatting minder prettig stemde is
mogelijk. Maar in een gereformeerde blad zul-
len we de gereformeerde zaak allereerst
dienen.

Verder — dat ik „verdachtmakingen" (treurige
nog wel!) zou hebben „gelanceerd" is me eveneens

bonden; Golgotha met zijn donkere liefde is de pas-
sende achtergrond van den intocht in de feestelijke stad
Jeruzalem. Zoo komt in dit systeem de romantische
kunst op uit de erotiek van het zóó verworpen Evan-
gelie van Jezus Christus. En „deze romantische kunst
verstaat (zegt de auteur) wat des Geestes is, dat de
geest is uitgestort op alle menschenkinderen, dat hij
geleden heeft en is gefolterd, de God, maar dat de
engelen daalden en zij hebben afgewenteld den steen
en hij is gezien in den tuin, door vrouwen en door
visschers met hun simpele namen maar ook met hun
diepe harten. En nu komt het wonder, nu is ontbloed
uit het bloed van den mishandelde, meer dan de
violet die ontloken waar Adonis stierf; hier is de
passiebloem en wie gekend heeft haar vreemde pralen,
onthoort de liefde niet". Die lijn van liefde loopt dan door
tot Shakespeares Imogen, zij is in de oogen van
Dante's Beatrice, hij hoort ze in Chopins Nocturne,
Iphigenia en Grietchen kenden deze liefde en zij schreit
haar mededoogen uit in Vincent van Gogh. Het spoor van
Christus wordt door deze hooge erotiek getekend,
de eeuwen en de menschen door. „En de dichtster is
zij, die waakte, toen aan het kruis de Heiland hing".¹⁾

De religie van dezen tijd heeft den transcendenten
God dan ook volkomen weggedaan. Zij heeft aan de
liefde genoeg. Eros is in de plaats van den Betalenden,
Borgtochthelijken, Duivel-bekampenden Christus der histo-
rische overlevering getreden.

* * *

Men kan, om deze stellingen te bestrijden, tot deze
voorstellers van de Eros-hypothese in het christelijk
geboorteproces niet met onmiddellijk succes zeggen,
dat de zinnebeeldige voorstellingen in de oud-christe-
lijke kunst, die aan Eros mochten herinneren, be-
schouwd moeten worden, niet als zuivere openbaring
van den christelijken, doch als nadering van den
steeds meer verbleekten antieken geest. Evenmin zullen
zij erom geven, of men al opmerkt (wat volkomen
terecht zou zijn), dat de erotische getinte voorstellingen,
die de oud-christelijke literatuur wel hier en daar heeft
opgeleverd, toch beperkt blijven tot de apokriefe
geschriften, die de christelijke geest vanzelf en al spoed-
ig op den achtergrond gedrongen en straks geheel
losgelaten heeft, evengoed als den z.g. Thekla-roman,
die tusschen Paulus en Thekla een erotische verhou-
ding van meer romantisch karakter verdicht heeft.²⁾

een raadsel. Laat ik daarvoor lezen „beschuldigin-
gen".

En dat ik beschuldigingen heb gelanceerd tegen
het Chr. M. O. „in het algemeen" is beslist
onwaar.

En ik twijfel geen oogenblik of de heeren (dames)
zullen dit wel terugnemen.

Immers na een „ingezonden" van Dr Veld-
kamp in het No. van 13 Maart j.l., heb ik een
uitvoerig „onderschrift" gegeven.

En aan het slot kan ieder dit lezen:

„Mocht ik den indruk van „generaliseeren" nog
niet hebben weggenomen, dan verklaar ik nog-
maals nadrukkelijk, dat in 't gemeen ons M. O.
terecht vertrouwen geniet."

Kan het nog duidelijker?

Wat is er dan waar van „verdacht maken" van
het Chr. M. O. in het algemeen?

Of heeft men alleen hier of daar een cou-
pure uit mijn artikelen gelezen?

(In dit verband moge ik opmerken, dat in een
blad een stuk uit mijn artikelen werd overgenomen
met de bijvoeging, dat ik oud-leeraar van het
Chr. Lyceum te Zutphen ben. De indruk,
die sommigen daardoor kregen, alsof ik de gewraak-
te toestanden juist te Zutphen aantrof, is ten
eenenmale onjuist. De jaren, in welke ik in
onderscheiden functies — eerst als bestuurslid en
later als leeraar — aan die inrichting verbonden
was, gaven schier enkel de aangenaamste herin-
neringen; ook wat de „samenwerking" betreft.

Ik maak deze opmerking — omdat het mij bleek,
dat er door sommigen een zoo dwaas verband
gelegd werd tusschen mijn artikelen en Zutphen.

Alsof iemand, die schrijft, zich tot zijn eigen
enge kringetje zou beperken!)

Bereid verzoek ik alles wat ik over deze kwes-
tie schreef, aandachtig te lezen.

En wie dan ons Chr. M. O. kent, zal moeten
toegeven, dat ik niet generaliseerde, maar
tegen enkele dingen waarschuwde, van welke
men niet ontkennen kan, dat ze be-
staan.

De Ver. v. leeraren had beter gedaan, indien
de houding van Dr Veldkamp ware aangenomen,
en men gezegd had: als die dingen bestaan dan
moeten ze uitgeroeid.

En al moest ik sommigen onaangenaam zijn
— ik kan het niet helpen. Het gaat om ons gezin,
om onze jeugd, ook om ons M. O., en om de
toekomst van de gereformeerde zaak, — om de
zaak des Heeren! Dit „protest" doet mij wel pijn.
Ik kan slecht over „twist". Maar voor „de zaak"
heb ik dat tenslotte over.

En ik neem van het gezegde geen woord terug.
Intusschen verwacht ik in ons blad nadere toe-
lichting!

J. WATERINK.

WIJSBEGEERTE.

Iets over zielkunde.

Van prikkels.

I.

We hebben in onzen tijd zooveel geprikkeld

Want behalve de onwil, om daarmee te rekenen
in deze van voor-oordelen verstikte redeneeringen, zou
ook nog de terugkeer van veel theologen uit een ander
kamp naar deze erotische mystiek, of wat althans
haar verwant is, de aanhangers der Eros-hypothese in
den meest radicalen vorm kunnen stijven in de over-
tuiging, dat zij gelijk hebben.

De geest immers van onze eeuw keert in menig op-
zicht naar de middeleeuwen terug; en ook de erotiek,
die den middeleeuwschen mysticus heeft gekenmerkt,
wordt weer bewonderd en nagevolgd door de mystiek
van de nieuwere theologische gedachte. Vele mystieke
harten bejveren zich, om zichzelf overbodig te maken
in den christelijken tempel; zij doen dat o.m.
óók door argumenten aan te brengen voor stellingen
als van Foerster, die ook al afkondigt, dat „in den
neoplatonischen mythos God den hemelschen Eros uit-
zendt, om de verdwaalde Psyche tot Zich terug te
roepen", en dat dit „een eerste vermoeden is van het
inwerken der goddelijke genade in het menschenhart",
waarvan dan later de christelijke mystiek de hoogste
uitdrukking heeft te vinden.¹⁾

Vooral de naam van Schleiermacher, die op het
theologisch denken zoo grooten invloed geoefend, en
tot de vereenzelviging van religie en kunst zoo sterk
meegewerkt heeft, is hier te noemen. Van hem zijn
uitgegeven vele spraken over religie, die de herinne-
ring aan de mystiek van oude en nieuwe tijden on-
middellijk wakker roepen.

Het is bekend, dat juist onder Schleiermachers in-
vloed de erotische verhoudingen, ook waar ze zich
in sexuele oer-beelden uitspreken willen, telkens weer
in de mystiek opduiken. De Eros-gedachte moge meer
dan eens op zuiver-geestelijke wijze zijn voorgedragen,
maar toch brengt ze vanzelf de allegorische taal mee,
die aan het boek der liefde, der erotische liefde niet
het minst, haar terminologie ontleent. Waarom zou
men ook niet? Het wezen van de ontmoeting tus-
schen God en de ziel ziet men immers in de liefde?
En daarom zijn erotische beelden geen gebrekkige, maar
volkomen passende uitdrukkingen van het geestelijk
leven; zij toch geven geen rook van intellectuele be-
grippen, doch ontsleken den brand der zuivere liefde,
waarin immers de religie zich alleen herkennen kan?

Zoo komt men ertoe, het oogenblik der ontmoeting
Gods te zien als het moment der kuische schaamte;
de maagdelijke kus en de liefdevolle omarming zijn

menschen, dat het misschien ietwat vreemd lijkt
een artikel over prikkels te schrijven. Maar mijn
lezers kunnen gerust zijn. Ik heb het niet over
prikkelingen, noch over prikkellectuur, noch over
een prikkelende manier van zeggen, maar over
datgene, wat men in de zielkunde gewoonlijk „de
prikkel" noemt. Men spreekt ook wel over den
„indruk", maar gelukkig neemt het gebruik van
dit woord voor den „prikkel" af — het geeft maar
aanleiding tot verwarring.

Wat we dan onder een prikkel verstaan?

Wel, neem eens een naald. Zet die eens heel
voorzichtig op uw nagel. Voelt ge nu iets? Waar-
schijnlijk niet. Neem nu eens een gewicht van een
ons. Laat dat eens op uw nagel rusten. Voelt
ge nu iets? Ongetwijfeld.

In het eerste geval merkt ge geen prikkel; in
het laatste geval wel.

Ge had in het laatste geval een gewaarwor-
ding door een prikkel veroorzaakt.

Datgene, wat een gewaarwording veroorzaakt bij
ons, is voor ons dus een prikkel.

Natuurlijk is het een algemeen bekend verschijn-
sel, dat sommige dingen ons geen gewaarwording
veroorzaken, ofschoon ze er wel zijn. Wanneer
ge in een vertrek zit, waar men bezig is te ver-
huizen, dan ziet ge, zoodra de zon maar even naar
binnen schijnt, dat er stofjes door de lucht zweven.
Maar wanneer nu uw hand een half uur lang rustig
op tafel heeft gelegen of op den stoelrand, dan
kunt ge er gerust van op aan, dat er stofjes op
uw hand liggen. Er zijn dus zekere dingen, die
op uw hand drukken. Maar ze oefenen zulk een
geringen druk uit, dat ze geen gewaarwording u
geven, en er dus van een prikkel niet kan worden
gesproken.

Algemeen is het bekend, dat we een muziektoneel
kunnen hooren tusschen twee bepaalde hoogten.
Een toon kan zóó laag worden, dat we hem niet
meer hooren, en ook kan het aantal trillingen van
een snaar zóó groot worden, dat we geen toon meer
opvangen. Er gebeurt dan nog wel iets — maar
dat „iets" gaat ons voorbij. Er is geen gewaar-
wording meer, en er kan dus ook niet van een
prikkel worden gesproken.

Duidelijk is dus wel, wat we onder een „prikkel"
verstaan.

Maar nu zijn die prikkels, die ons bepaalde ge-
waarwordingen geven, onderscheiden in sterkte.
Ook dat weet ieder. Het is nog al even verschil,
of in onze nabijheid een geweer wordt afgeschoten,
dan wel of het zaadpentje van de gele brom-
vlieg bij ons op een moenie zomeravond aan den
boschrand hoorbaar open-knalt. We hooren in beide
gevallen een knal. Maar er is verschil in sterkte
van den prikkel. Dit is wel bekend.

Maar minder bekend is iets anders.

En dat is dit, dat twee verschillend sterke prik-
kels een bepaald verschil moeten hebben, zullen
wij dat verschil constateeren.

Door een eenvoudige proef kan ieder dat nagaan.

Lag b.v. op de hand van iemand uit het ge-
zelschap, die geblieddoekt is, maar eens een rijks-
daalder. Wanneer die rijksdaalder op den rug van
de hand ligt en de hand rust op tafel, dan kan
de houding voldoende lang worden bewaard, om

straks adequate beelden; het dogma vindt zulke
beelden niet, de erotische mystiek wel. Schleiermacher
heeft de menschen van zijn tijd weer verzameld om
den predikstoel der religieuze verkondiging; maar de
religieuze ervaring wordt bij hem identiek met de zelf-
gewerkte vereeniging met het universum, dat is: de
godheid. Een der uitgaven van Schleiermacher³⁾ noemt
„den sleutel" tot het recht verstand van zijn reli-
gieuse beschouwing over de ervaring die bekende pas-
sage uit de „Reden", waarin gezegd wordt, dat het uur
der zaligheid voor mij slaat, bij de eerste aanraking
van mijn ziel met de verschijning van het universum.
Het hoogste ophloeden der religie is daarbij dan, als
de „Anschauung" voor mij gaat staan als een af-
zonderlijke gestalte, die ik met mijn oogen meet en
die zich in mijn ziel weerspiegelt als het beeld van de
geliefde in het oog van den jongen man, op het
oogenblik, dat zij zich uit de omarmung loswikkelt.⁴⁾

Deze verheerlijking van de liefde en van de erotiek
is zóó sterk, dat zij, volgens Schleiermacher, in den
kus der geliefde, de omarming der bruid ons iets
geven kan, dat niet maar gelijkt op de religieuze
genieting, doch deze godsdienstige vreemde zelf is. En
hij heeft straks in zijn verdere studies herhaaldelijk
getoond, dat deze parallelie tusschen erotische en gods-
dienstige begrippen met volle bewustheid door hem
gezocht is en — gehandhaafd.⁵⁾

Zonder nu verder in bixonderheden te treden, kan
de herinnering aan Schleiermachers positie als grondleg-
ger van een nieuwe theologische richting reeds over-
tuigen, dat deze erotische beeldspraak bij meer dan één
volgeling heeft geleid tot de sublimatie van Eros, die
in de verbleekende religie van lateren tijd de hand
zou leenen aan den aesthetischen mensch.

K. S.

¹⁾ Het Christus-mysterie, 1917, bl. 158—171.

²⁾ Bij denkers en dichters, Amsterdam, Veen, 19.

³⁾ Zie o.m. Victor Schultze, art. Sinnbilder in P. R. E. en
Wendland, Die Hell-Röm. Kultur u. d. Urchr. Lietaurfor-
men, Tübingen, 1912, 337/8, 341, 388.

⁴⁾ Christus en het menscheleke leven, Zeist, Ploegsma,
1923, bl. 26.

⁵⁾ Ueber die Religion, uitg. Rudolf Otto, Göttingen, 1906,
bladz. 47.

⁶⁾ Oorspronkelijke uitg. bl. 73/4; uitg. Otto, 47/8. Vgl. Seeberg
Die Kirche Deutschlands im 19. Jahrhundert, 45. v.

⁷⁾ Brunner, Mystik und Wort, 64. v.